A felsőoktatási hallgatók Erasmus-programországokon belüli részképzéses mobilitásának intézményi meghatározói[1]

Bartha Zoltán – S. Gubik Andrea
Miskolci Egyetem

A TANULMÁNY CÉLJA

A hallgatók nemzetközi mobilitásának fokozása az Európai Unió egyik fontos célkitűzése. A 2009-ben kiadott Leuveni Nyilatkozat azt a célt tűzte ki, hogy 2020-ig az Európai Felsőoktatási Térségben végzett hallgatók legalább 20%-ának legyen külföldön szerzett részképzéses vagy szakmai gyakorlati tapasztalata. A legtöbb Uniós ország ugyanakkor mélyen a kitűzött célszám alatt áll, és az alacsony hallgatói érdeklődés miatt az is gondot okoz, hogy az ország Erasmus-típusú hallgatói mobilitásra rendelkezésre álló ösztöndíjkeretét teljes egészében felhasználják. Tanulmányunk néhány olyan lehetséges tényezőre hívja fel a figyelmet, ami megnehezíti az EU tagok számára, hogy jelentősen megemeljék a kiutazó hallgatói létszámot.

ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

Az elméleti háttér áttekintése és a nemzetközi mobilitást leíró legfontosabb statisztikák ismertetése után tanulmányunkban a felsőoktatási rendszer intézményi összetevőihez köthető tényezők nemzetközi mobilitásra gyakorolt hatását elemezzük.

LEGFONTOSABB EREDMÉNYEK

Az Erasmus-típusú hallgatói mobilitás magyarázói között a kulturális faktorok tűnnek a legmeghatározóbbnak, így különös az elnéző/visszafogott attitűd, és a bizonytalanságkerülés. Eredményeink alapján hazánkban az Erasmus folyamatok (kiutazás, tárgyválasztás, kint tartózkodás) jobb megtervezésével, és a jövőbeli karrierlehetőségekhez való hozzájárulás hangsúlyozásával lehetne fokozni a kiutazó hallgatói mobilitást.

GYAKORLATI/GAZDASÁGPOLITIKAI JAVASLATOK

Az elvégzett vizsgálatok egyik tanulsága, hogy az Erasmus program európai népszerűsítése során reagálni kell az európai országokban tapasztalható kulturális sokszínűségre. Az egységes kommunikáció, promóció, irányvonalak helyett nemzeti sajátosságokat is figyelembe vevő programokat célszerű kidolgozni.

Kulcsszavak: Erasmus, felsőoktatás, hallgatói mobilitás, kultúra, intézmények

[1] A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

BEVEZETÉS

Az Európai Felsőoktatási Térséget (EFT) is megalapozó Bolognai Nyilatkozat (1999) hat fontos célkitűzése közül az Európán belüli mobilitás előmozdítása, a képesítések és résztanulmányok elismerése volt az egyik alappillér. Miközben a Bolognai Nyilatkozatot eredetileg 29 ország írta alá, az azóta eltelt időszakban nyolc további miniszteri konferencián további 19 csatlakozott a folyamathoz (2018 májusában Párizsban tartották az EFT tízedik miniszteri konferenciáját). Sorban a hatodik, Leuvenben megtartott konferencia záródokumentuma az ún. Leuveni Nyilatkozat, aminek 18. pontja (2009, 4) rögzíti, hogy 2020-ra az EFT-ben végzettek legalább 20%-a rendelkezzen külföldön szerzett részképzéses vagy szakmai gyakorlati tapasztalattal. A meglehetősen homályos célkitűzést az Education and Training 2020 programterv (ami az Európa 2020 stratégia része) a későbbiekben úgy pontosította, hogy a külföldi mobilitási időszaknak legalább 15 ECTS-nek megfelelő kredit összegyűjtésével kell járnia, vagy legalább három hónap hosszúságúnak kell lennie (Agostini & Capano 2013). Felső korlátot nem határoztak meg, tehát a diplomaszerzési céllal külföldön folytatott tanulmányok ugyanúgy hozzájárulnak a leuveni cél teljesüléséhez, mint az Erasmus-típusú részképzéses vagy szakmai gyakorlati tapasztalatok, cikkünkben viszont csak ez utóbbira koncentrálunk.

A céloknak megfelelően jelentősen megemelték az Erasmus program uniós költségvetését a 2014-20-as költségvetési ciklusban. Míg 2014-ben nagyjából 2 milliárd euró forrás jutott erre a célra, addig 2020-ra már majdnem 3,5 milliárdos keret lesz elérhető (EB 2015). Magyarország ugyancsak prioritásként kezeli a leuveni célt. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma célkitűzése szerint 2023-ra kellene elérni hazánkban a 20%-os arányt a felsőoktatásban diplomát szerzők körében (Palkovics 2016). E cél elérését segíti a Campus Mundi program, ami Európai Uniós forrásokból (az EFOP és VEKOP keretében) 9,2 milliárd forintot szán a felsőoktatási nemzetköziesedés ösztönzésére a 2016-2021 közötti időszakban. Ezen belül 5,7 milliárd forintos keret áll rendelkezésre külföldi részképzéses és szakmai gyakorlati ösztöndíjakra (TKA 2018).

Az a sajátos helyzet állt elő, hogy miközben a mobilitási ösztöndíjak forrásai biztosítottak, a hallgatók mobilitási szándéka nem erősödik. A növekvő forrásoknak megfelelően 2020-ban már több mint 6000 magyar egyetemista kellene, hogy Erasmus-ösztöndíjjal külföldön tanuljon, vagy szakmai gyakorlatot szerezzen, de a kiutazó hallgatói létszám immár tíz éve a 4000-es létszám körül ingadozik. 2014 óta a Magyarország számára felhasználható Erasmus keretből számolt kvóta meghaladja a ténylegesen teljesített kiutazások számát (TKA 2017).

A hazai felsőoktatásban tehát komoly kihívást jelent a hallgatói mobilitás elvárt szintnek megfelelő teljesítése. Kutatási kérdésünk szorosan kapcsolódik e problémához: vajon milyen intézményi tényezők gyakorolnak pozitív nagy negatív hatást a hallgatók külföldi részképzéses aktivitására Európa országaiban. Amennyiben sikerül feltárni a befolyásolók rendszerét, akkor az is megítélhető, hogy van-e reális esély ezek rövid távú befolyásolására, és így a mobilitási célok elérésére. Tanulmányunk elején bemutatjuk a hallgatói mobilitást befolyásoló tényezők irodalmát, és kitérünk azoknak a kulturális dimenzióknak az ismertetésére, amelyek hatását elemzésünkben teszteljük. Ez követően ismertetjük a nemzetközi hallgatói mobilitás európai helyzetét, majd megfogalmazzuk azokat a hipotéziseket, amelyek tesztelését a tanulmányunk záró része foglalja össze. A teszteléshez használt adatbázist szekunder forrásokból (Eurostat, European Social Survey stb.) állítottuk össze, amelyen az EU-28 és az Erasmus programországok keresztmetszeti elemzését végeztük el.

A MOBILITÁS BEFOLYÁSOLÓI

A nemzetközi mobilitás befolyásolói között akadályozó és ösztönző tényezőket egyaránt találhatunk. Ezek a befolyásolók hatásmechanizmusukat tekintve érvényesülhetnek egyéni, intézményi és nemzeti szinten egyaránt.

Az akadályozó tényezők között megemlíthető az információhiány (Vossensteyn et al. 2010; Bartha és tsai. 2017), vagy az anyagi erőforrások hiánya (Eurobarometer 2009; Bryla & Ciabiada 2014). Bár az elmúlt években jelentősen emelkedett a mobilitási ösztöndíjak mértéke, az anyagi korlátok továbbra is meghatározónak tűnnek (Bartha és tsai. 2017). Ugyancsak evidens akadályozó a nyelvtudás hiánya (Vossensteyn et al. 2010, Hauschildt et al. 2015, Bartha és tsai. 2017), illetve a hallgatók motivációjának hiánya (Wächter & Maiworm 2008, Vossensteyn et al. 2010, Hauschildt et al. 2015). Ezeken az egyéni szinten értelmezhető akadályokon kívül vannak olyanok is, amik egy-egy felsőoktatási intézményhez, vagy akár az egész ország felsőoktatási rendszeréhez köthetők. Teichler et al. (2011) 32 Erasmus-programország hallgatói mobilitási

körülményeit vizsgálva megállapítják, hogy jelentős hatást gyakorolhatnak a mobilitási mintázatokra az egyes országok szabályozói: az ún. mobilitási ablakok megléte, a földrajzi és nyelvi preferenciák, a kreditelismerés folyamata, a szolgáltatások színvonala. A külföldön szerzett kreditek elismerése általános probléma (Bracht et al. 2006, Souto-Otero et al. 2013, Bartha és tsai. 2017), és ehhez kapcsolódó további nehézség, hogy a tanrendek általában nem összehangoltak, nehezen találnak beszámítható tárgyakat a részképzésre pályázók (Kehm 2005).

Az ösztönző tényezők között Teichler et al. (2011) hármat emelnek ki: anyagi ösztönzők (amik a különböző ösztöndíjprogramok formájában rendelkezésre állnak); a tanrendhez kapcsolódó ösztönzők (mobilitási ablak; teljes képzések esetén a kettős és közös diploma programok; vagy a nyelvi képzés szintje); valamint a személyes ösztönzők (szolgáltatások színvonala, amiknek a jelentőségét Kelo et al. (2010) is hangsúlyozzák; a jövőbeli, különösen a munkaerő-piaci előnyök kiemelése, amelyek létét több felmérés igazolta – pl. EB 2014). Oliveira és Freitas (2016) brazil diákok és oktatók körében lefolytatott interjúk alapján szintén három csoportba sorolták az ösztönzőket, mégpedig személyes, oktatáshoz és karrierhez kötődő motivációk. A személyes ösztönzők között érdemes megemlíteni Engel (2010) eredményét, mely szerint az Unió kelet-közép-európai tagállamainak diákjai többet profitálnak a mobilitásból, mint a nyugati tagországok hallgatói. Ösztönző tényező lehet maga a mobilitásban való részvétel is. Minden felmérés (pl. Gallup 2011) azt igazolja, hogy akik egyszer már részt vettek külföldi mobilitásban, azok sokkal könnyebben vágnak bele ismét. Golob és Makarovic (2018) rámutatnak a hallgatók nemzetközi kapcsolatrendszerének jelentőségére, és annak ösztönző hatására is.

Azmat et al. (2013) a külföldi diákokat húzó (pull) és toló (push) tényezőket különböztetnek meg modelljükben. Előbbiek közé az ország/intézmény vonzereje, tudásszintje, költségszintje, földrajzi közelsége és a szervezeti támogatás szintje tartozik, míg az utóbbihoz a kibocsátó ország/intézmény oktatási színvonalát, demográfiai/jövedelemi tényezőket, és a családi hátteret sorolták.

A felsorolt akadályozók és ösztönzők észlelése egy meghatározott intézményi környezetben érvényesül. E meglévő formális és informális szabályok az egyént motiválhatják, de akadályozhatják is a szándék megfogalmazása, ill. a döntés meghozatala során. Ugyancsak meghatározó a szűkebb környezet (család, barátok, referencia pontok) véleménye. A szándék és a döntés befolyásolói az egyén készségei (kommunikációs készségek, nyelvtudás), demográfiai jellemzői (nem, kor, képzési terület, családi helyzet), attitűdje (a nemzetközi környezettel és a mobilitással kapcsolatban) és informáltsága (a lehetőségekkel kapcsolatban) (1. ábra).

1. ábra: A külföldi hallgatói mobilitás döntési modellje

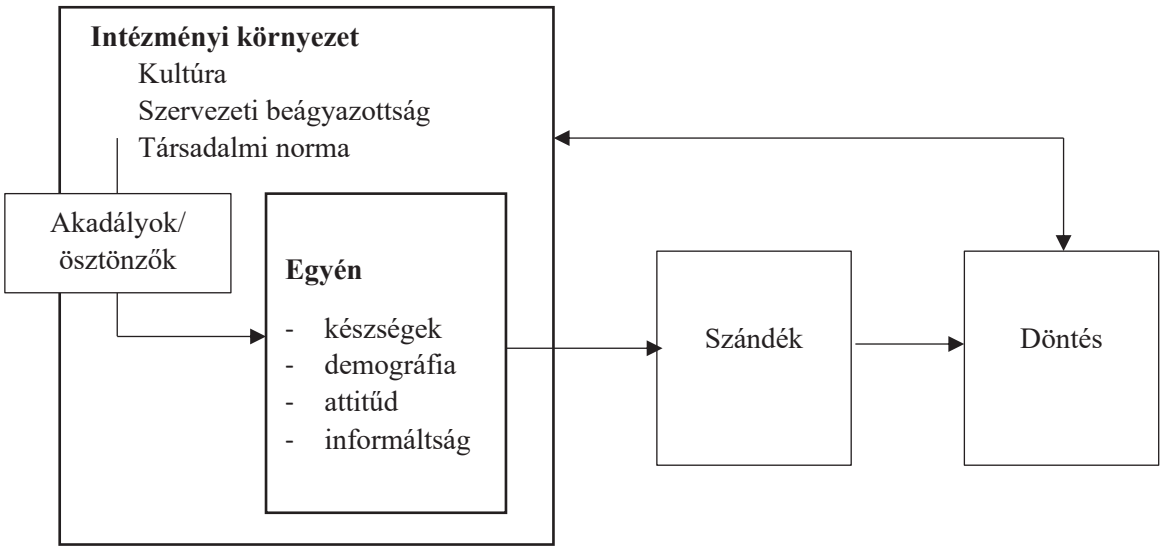

Forrás: saját szerkesztés

Mivel aggregált (nem egyéni szintre lebontott) adatokat használunk, elemzésünkben az intézményi környezet és a döntés összefüggéseit tudjuk vizsgálni.

A KULTÚRA, MINT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐ

Az empirikus felmérésekből kiderül, hogy az egyik fő akadályozó tényező az ismeretlen környezettől, vagy úgy általában az ismeretlentől, a változástól való félelem (Klahr & Ratti 2000, Sanchez et al. 2006). Úgy véljük, hogy ez a tényező függ a kulturális értékektől is, ezért tanulmányunkban kitérünk ezek mobilitási aktivitására gyakorolt hatásának elemzésére. A kultúra mérésének legismertebb, elsősorban üzleti hasznosításra koncentráló megközelítései Hofstede kulturális dimenzióhoz, valamint a GLOBE projekthez köthetők. A nemzetközi összehasonlításokat is lehetővé tevő két nagy felmérés közül tanulmányunkban mi Hofstede dimenzióit használjuk fel, mert ezek értékei valamennyi vizsgált ország esetén rendelkezésre áll, és az adatok nyilvánosan elérhetők. Hofstede dimenzióit az alábbiak szerint definiálhatjuk (Hofstede Insights 2018):

1. Hatalmi távolság: az alacsonyabb beosztású, kevesebb hatalommal rendelkező egyének milyen mértékben fogadják és várják el a hatalmi egyenlőtlenségeket.
2. Individualizmus vagy kollektivizmus: az identitás az egyénre alapozott, vagy pedig az identitást az a csoport határozza meg, amihez az egyén tartozik.
3. Maszkulinitás: mennyire különülnek el élesen a nemi szerepek, és mennyire képezi a társadalmi együttélés alapját az anyagi siker, a hősiesség, az eredmények elérése, a versengés; az ellenpólus, a feminin társadalom kompromisszumkereséssel jellemezhető.
4. Bizonytalanságkerülés: milyen mértékben fenyegetik, bizonytalanítják el a társadalom tagjait az ismeretlen helyzetek, a kiszámíthatatlan, megszokottól eltérő fejlemények; ahol magas a bizonytalanságkerülés, ott nagy szerepe van a hagyománynak és szokásoknak, viszont így a változások lehetősége is csekély.
5. Hosszú vagy rövid távú orientáció: mennyire részesítik előnyben az előretekintő, újító és pragmatikus megközelítést a hagyományokra épülő, megszokottal szemben; gyakran normatív kontra pragmatikus megközelítésként szokták bemutatni ezt a dimenziót.
6. Elnéző vagy visszafogott megközelítés: az elnéző társadalmakban az élet örömeinek relatíve szabad megélése a norma, míg a visszafogott társadalmakban az ösztönök megtartóztatása és szigorú viselkedési kódok jelenléte a jellemző.

A nemzetközi mobilitást más, Hofstede dimenziói által közvetlenül nem mért kulturális elemek is befolyásolhatják (pl. a társak, az európai intézmények vagy úgy általában az európai értékek iránti bizalom, vagy a közösségi aktivitás). Ezek hatásának teszteléséhez az European Social Survey felméréseinek eredményeit használtuk fel (ESS 2016).

NEMZETKÖZI TANULÁSI ÉS KÉPZÉSI CÉLÚ MOBILITÁS

A nemzetközi hallgatói mobilitás feltérképezésében a Gallup Youth on the move (Gallup 2011) című tanulmánya szolgál adatokkal. A felmérés keretében több mint 30 000 fiatalt kérdeztek meg a 15-35 éves korosztályból munka és tanulási célú mobilitásukról. Bár a Gallup felmérése a 2010-es évek elején készült, ehhez hasonló, valamennyi Erasmus-programországra kiterjedő átfogó adatgyűjtés a későbbiekben nem történt.

A felmérés szerint minden hetedik megkérdezett fiatal részt vett már nemzetközi tanulási vagy képzési célú mobilitásban Jelentős nemzeti eltérések tapasztalhatók. Külföldi tanulmányokról legkevésbé Törökországban (3%) és Bulgáriában (10%) számoltak be a megkérdezett fiatalok, a legmagasabb mobilitást pedig Ciprus és Luxemburg (40% feletti) fiataljai között találjuk (2. ábra).

2. ábra: Voltál-e külföldön tanulási vagy képzési célból?

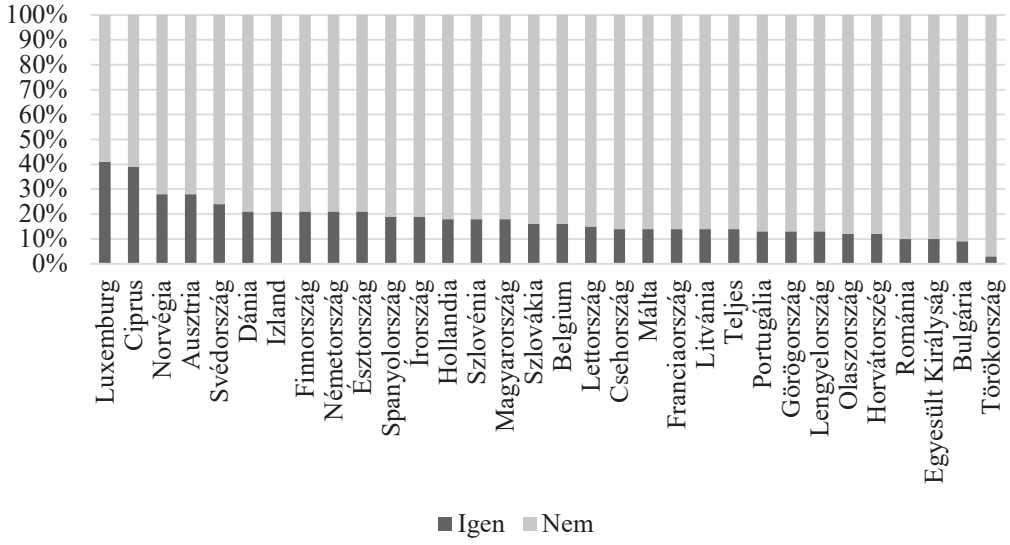

Forrás: Gallup 2011

A kiutazás idejét tekintve szintén jellegzetes eltérések adódnak a vizsgált országokban. A legmagasabb arányban Ciprusban (76%) és Luxemburgban (66%) számoltak be a kiutazók egy évet meghaladó mobilitásról. Ha a három hónapot meghaladó utakat tekintjük, akkor Izland is kiemelkedő statisztikákkal bír, itt ugyanis a válaszadók 48%-a egy éven túli, további 48%-a 3 hónap és egy év közötti mobilitásról számolt be. A három hétnél rövidebb mobilitást választók aránya Olaszországban a legmagasabb (41%), itt mindössze a válaszadók 9%-a töltött egy évnél hosszabb időt külföldön (3. ábra).

3. ábra: Mennyi időre voltál?

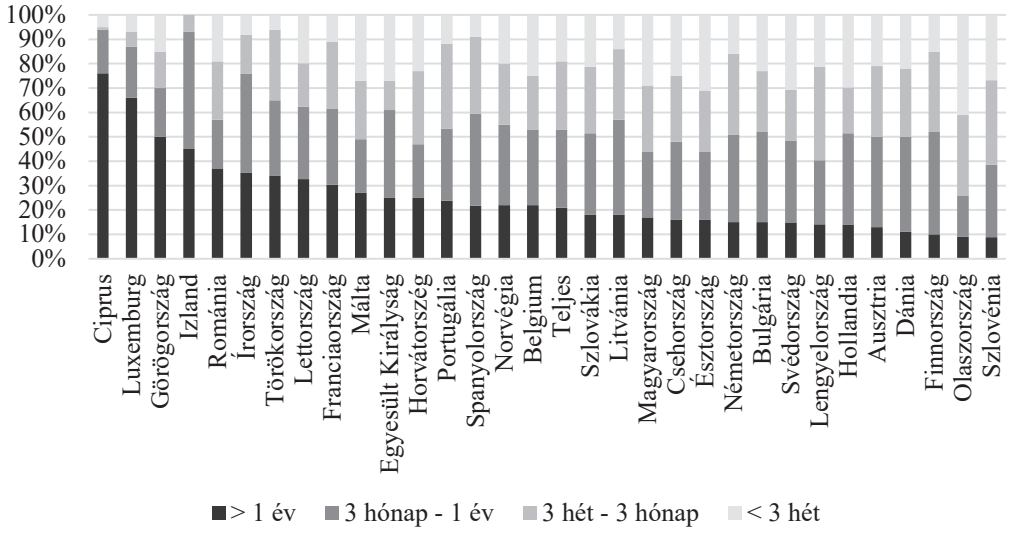

Forrás: Gallup 2011

A felmérés szerint a felsőoktatásban tanuló fiatalok mobilitása a legjelentősebb. Közülük megkérdezettek 23%-a számolt be tanulási vagy képzési célú mobilitásról. A legkisebb arányban a török hallgatók választanak külföldi intézményt, itt 92% egyáltalán nem utazott, és mindössze 3 százalék töltött 3 hónapnál több időt külföldön. A legmagasabb mobilitási adatokkal Ciprus rendelkezik, itt a megkérdezett hallgatók mindössze 24%-a nem kapcsolódott be a nemzetközi mobilitásba, a három hónaposnál hosszabb utat válaszók aránya pedig elérte a 76%-ot. Néhány országban a rövid utakon részt vevő hallgatók aránya magasabb az átlagnál. Ilyen például Norvégia (17%), Finnország (16%) Ausztria és Olaszország (mindkettő esetén 15%).

4. ábra: Tanulási vagy képzési célú mobilitás a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében (Gallup 2011)

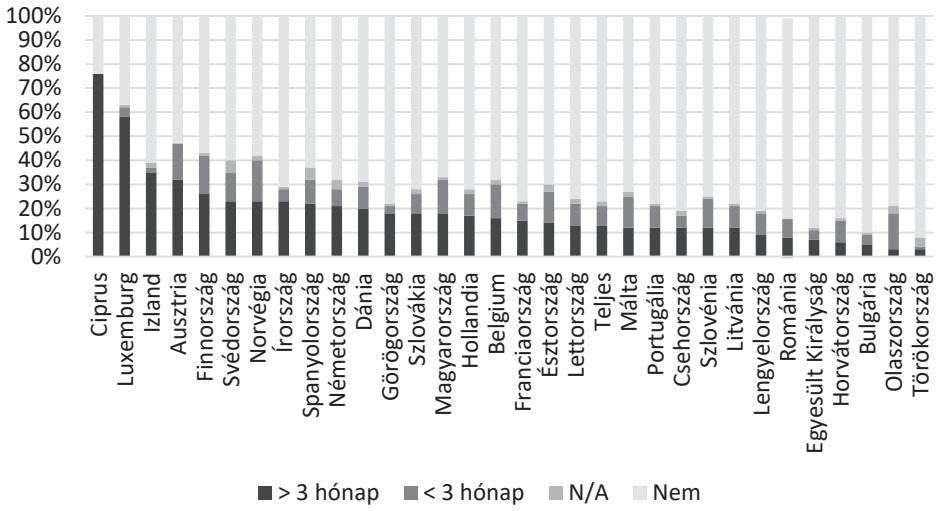

Forrás: Gallup 2011

ERASMUS+ MOBILITÁS

A Gallup felmérése szerint az utak meghatározó részét magán forrásból finanszírozzák a hallgatók, Angliában, Ausztriában, Luxemburgban, Németországban, Spanyolországban, Görögországban és Cipruson 70% feletti a magán forrásból fedezett utak aránya. Litvánia és Finnország esetén a legmagasabb az EU által támogatott mobilitási programok aránya a finanszírozásban (30% feletti). (Gallup 2011, 35)

Az 5. ábra az Erasmus+ program keretében történő hallgatói mobilitás nemzeti eltéréseit mutatja meg. A korábban bemutatott tanulási, képzési célú mobilitás eredményeihez hasonlóan itt is kiemelkedően szerepel Luxemburg és Izland, Törökország pedig a legalacsonyabb adatokkal rendelkezik. A legmagasabb hallgatói mobilitást Cipruson találtuk, de az itt megvalósuló utaknak csak kis hányadát finanszírozza Erasmus pályázat.

5. ábra: Erasmus-mobilitás az összes hallgató arányában (%) 2016

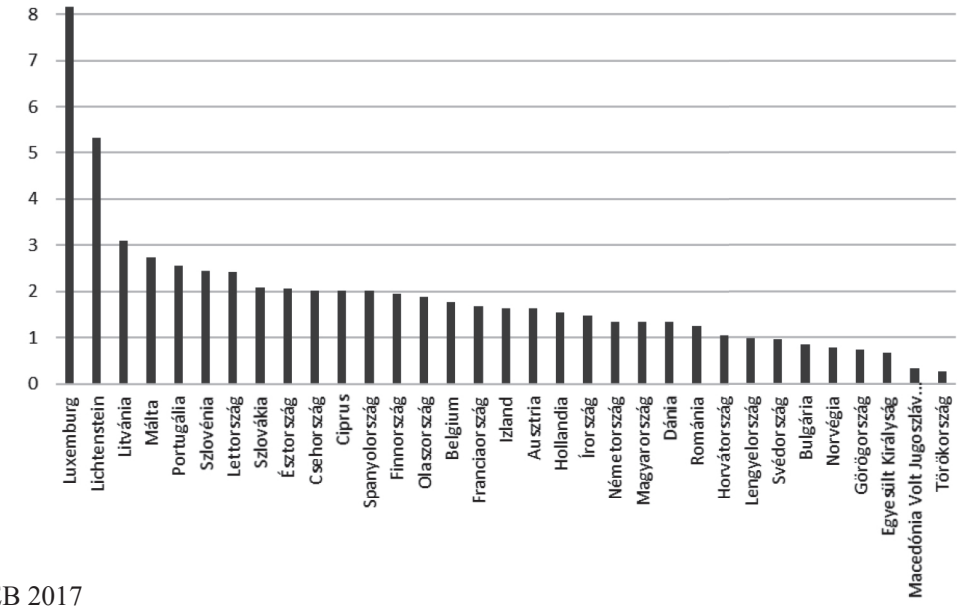

Forrás: EB 2017

MÓDSZERTAN

Az Erasmus-típusú mobilitások befolyásolói nagyon szerteágazóak. Tanulmányunkban ezek közül azokra az elemekre koncentrálunk, amelyek az országok vagy a felsőoktatási rendszer intézményi összetevőihez kötődnek. A téma irodalmában fellelhető megállapítások alapján az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg:

H1. A kulturális sajátosságok befolyásolják a hallgatói mobilitás mértékét. Az Erasmus részképzési mobilitás magasabb arányú azokban az országokban, ahol

- alacsonyabb a hatalmi távolság (mert kezdeményezőbbek lehetnek a hallgatók);
- erősebbek az individualista értékek (mert könnyebben kiszakadhat a hallgató a környezetéből);
- jellemzőbbek a feminin értékek (mert ezek segíthetik a beilleszkedést egy idegen környezetben);
- alacsonyabb a bizonytalanságkerülés (mert egyik fő akadályozóként mobilitás körüli bizonytalanságokat jelöli meg az irodalom);
- a hosszú távú orientáció az erősebb (mert a nemzetközi mobilitás újszerű, a megszokottól eltérő megközelítést igényel, és olyan előnyei lehetnek, amik hosszú távon jelentkeznek);
- jellemzőbbek az elnéző értékek (ami az Erasmus élmény megélését segítheti).

H2. A felsőoktatás minősége pozitív irányú kapcsolatban áll a hallgatói mobilitással. Az Erasmus részképzési mobilitás magasabb arányú azokban az országokban, ahol

- alacsonyabb a felsőoktatásban a diák/tanár arány (mert több idő és lehetőség adódik a mobilitási bizonytalanságot enyhítő személyes konzultációkra);
- jobb minőségűek az egyetemek (mert jobb-mobilabb hallgatóságot vonzanak és jobb szolgáltatásokat kínálnak, amik megkönnyítik a mobilitást);
- Az Erasmus részképzési mobilitás magasabb arányú azokban az országokban, ahol magasabb a nagy európai (angol, német, francia) nyelveket beszélők aránya (mert a nemzetközi mobilitás során főleg ezeken a nyelveken lehet tanulni).

H3. A bizalom mértéke hatással van a hallgatói mobilitásra. Az Erasmus részképzési mobilitás magasabb arányú azokban az országokban, ahol

- nagyobb a társakba vezetett bizalom (mert könnyebben mozdul ki a komfortzónájából az, aki úgy érzi, számíthat mások segítségére);
- nagyobb az európai intézményekbe vetett bizalom (mert maga az Erasmus is egy európai program, és a mobilitások is zömében az EU-n belül valósulnak meg, ezért az várható, hogy nyitottabbak rá azok, akik jobban bíznak az európai intézményrendszerben).

H4. Az Erasmus részképzési mobilitás magasabb arányú azokban az országokban, ahol a közösség tagjai aktívabbak közösségi ügyekben (mert az Erasmus mobilitás új emberek megismerésével, új közösségek kialakításával jár).

Hipotéziseink ellenőrzéséhez az alábbi adatbázisokból használtunk fel adatokat.

- EU Open Data Portal: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/erasmus-plus-2016-annual-report-statistical-annex. Az Európai Unió által üzemeltett adatbázis az EU és annak intézményei által szolgáltatott adatokat gyűjti, és teszi szabadon elérhetővé.
- Eurostat: http://ec.europa.eu/eurostat
- Elsevier-QS egyetemi rangsor: https://www.topuniversities.com/. Az egyetemeket tudományterületek szerint rangsoroló QS számításaihoz hallgatói és oktatói megkérdezéseket, ill. nemzetközi adatbázisokból származó idézetstatisztikákat használ fel a végső sorrend kalkulálásához.
- European Social Survey adatbázis: http://www.europeansocialsurvey.org/. Az 1995-ben indult kezdeményezés 2003-tól londoni székhellyel működik, a résztvevő országok társadalmi értékeinek és folyamatainak feltárásához szolgáltat részletes adatokat, és működésének forrását az Európai Unió, ill. társintézményei, valamint a résztvevők biztosítják.

Változóink az alábbiak voltak az elemzés során:

- Eredményváltozó: Erasmus részképzésben részt vett hallgatók aránya az összes felsőoktatási hallgatón belül, amit úgy számszerűsítettünk, hogy a 2016-ban Erasmus részképzéssel kiutazott hallgatók számát elosztottuk a felsőoktatás 2015-ös hallgatói létszámával.
- Független változók:
  a. Hatalmi távolság index (Hofstede): 0-100 közötti érték, ahol a magas érték magas hatalmi távolságot jelez;
  b. Individualizmus/kollektivizmus index (Hofstede): 0-100 közötti érték, ahol a magas érték az individualista értékek túlsúlyát jelzi;
  c. Maszkulin/feminin index (Hofstede): 0-100 közötti érték, ahol a magas érték a maszkulin értékek túlsúlyát jelzi;
  d. Bizonytalanságkerülés index (Hofstede): 0-100 közötti érték, ahol a magas érték az erős bizonytalanságkerülést jelzi;
  e. Hosszú/rövid távú orientáció indexe (Hofstede): 0-100 közötti érték, ahol a magas érték a pragmatikus értékek túlsúlyát jelzi;
  f. Elnéző/visszafogott attitűd indexe: 0-100 közötti érték, ahol a magas érték a megengedő, felszabadult viselkedési attitűdök túlsúlyát jelzi;
  g. Diák/ tanár arány a felsőoktatásban: az Eurostat adatai szerint 2015-ben a felsőoktatási rendszerben tanuló hallgatók száma osztva az oktatók számával;
  h. Felsőoktatási közkiadások a GDP százalékában (mint a felsőoktatás minőségének mérőszáma): az Eurostat 2016-os adatai;
  i. Elsevier-QS rangsorban szereplő egyetemek száma (mint a felsőoktatás minőségének mérőszáma): a 2016-os rangsorban (amit oktatók hallgatók megkérdezése, ill. a Scopus adatbázisban szereplő publikációk alapján állítottak) az adott ország hány egyeteme kapott helyet; minél magasabb ez a szám, az annál jobb minőségű felsőoktatási rendszert jelez;
  j. Idegen nyelvet beszélők aránya: A) az Eurobarometer felmérése szerint azok aránya a társadalmon belül, akik elég jól értenek angolul, németül vagy franciául ahhoz, hogy követni tudják a híreket a rádióban vagy a televízióban az adott nyelven (Eurobarometer 2012, 31); B) az Eurobarometer felmérése szerint azok aránya a társadalmon belül, akik legalább egy nyelvet elég jól beszélnek ahhoz, hogy egy beszélgetést folytassanak (Eurobarometer 2006, 9);
  k. Társakba vetett bizalom az European Social Survey értékei arra a kérdésre, hogy mennyire bíznak meg az emberek más egyénekben (0-10 skála, ahol a nulla a bizalom teljes hiányát jelöli);

l. Az európai intézményekbe vetett bizalom: az European Social Survey értékei arra a kérdésre, hogy mennyire bíznak meg az emberek az Európai Parlamentben (0-10 skála, ahol a nulla a bizalom teljes hiányát jelöli);
m. Közösségi aktivitás: az European Social Survey értékei arra a kérdésre, hogy mennyire érdeklődik valaki a politika iránt (0-10 skála, ahol a nulla az érdeklődés teljes hiányát jelöli).

Vizsgálatunk elemzési egysége az egyes országok voltak. A legtöbb tesztet az Erasmus programországok körén végeztük (EU28 és további öt ország: Izland, Liechtenstein, Macedónia, Norvégia és Törökország). A European Social Survey adatai ennél szűkebb ország csoportra érhetők el, így ezen tesztek esetén a vizsgált egységek száma is alacsonyabb volt.

A teszteket az IBM SPSS programcsomag segítségével végeztük.

EREDMÉNYEK

Első lépésben a vizsgálatba bevont kulturális változók és az Erasmus részképzésben részt vett hallgatók aránya az összes felsőoktatási hallgatón belül változó (kiutazók aránya) közötti kapcsolatot vizsgáltuk meg. A kulturális változók nem mutattak szignifikáns összefüggést a kiutazók arányával, azonban ezek legtöbbje (individualizmus, hatalmi távolság, bizonytalanságkerülés, elnéző/visszafogott attitűd) szignifikáns összefüggést mutat a gazdasági teljesítménnyel, amit a vásárlóerő paritáson mért GDP adattal mértünk. A kulturális dimenziók gazdasági teljesítménnyel való összefüggéséről a szakirodalomban is találunk adalékokat (Hofstede 2001, Cox et al. 2011).

A kiutazók arányát mérő változó is (r=0,606, p=0,000) korrelál a gazdasági teljesítménnyel. A Gallup Youth on the move (Gallup 2011) című tanulmányában fellelhető mobilitási adatok esetén szintén megerősíthető a pozitív irányú kapcsolat a tanulási vagy képzési célú mobilitás és a gazdasági teljesítmény között: a jobban teljesítő országok fiataljai nagyobb arányú nemzetközi mobilitásról számoltak be. Ez az összefüggés a felsőoktatásban részt vevők esetén is fennáll.

Második lépésben ezért a gazdasági teljesítményt kontroll alatt tartva ismételtük meg a változók közötti kapcsolat erősségének mérését. A gazdasági teljesítmény hatását kiszűrve öt változó esetén kaptunk szignifikáns összefüggést. Ezek a hatalmi távolság indexe, a bizonytalanságkerülés indexe, a hosszú távú orientáció indexe, az individualizmus indexe és az elnéző attitűd indexe voltak (lásd 1. táblázat).

1. táblázat: A vizsgálatba bevont kulturális változók parciális korrelációs együtthatói

	N	Parciális korrelációs együttható	Szignifikanica szint
Hatalmi távolság index	30	0,399	0,032
Individualizmus/kollektivizmus index	30	-0,343	0,068
Maszkulin/feminin index	30	0,015	0,937
Bizonytalanságkerülés index	30	0,463	0,011
Hosszú/rövid távú orientáció indexe	30	0,372	0,047
Elnéző/visszafogott attitűd indexe	30	-0,627	0,000

Forrás: saját szerkesztés

A hatalmi távolság és a kiutazók aránya közötti pozitív összefüggés szerint a magasabb hatalmi távolsággal jellemezhető országok egyúttal magasabb kiutazási statisztikával rendelkeznek. Ez a kapcsolat ellentmond a kiinduló hipotézisünknek, miszerint az alacsony hatalmi távolság kezdeményezőbb, és így mobilabb hallgatókat eredményezhet.

Az individualizmus/kollektivizmus index esetén tapasztalt negatív előjel azt jelzi, hogy az inkább kollektívnek tekinthető társadalmak esetén magasabb kiutazási arányt találunk. A kollektív társadalmak sajátossága, hogy a család és a csoportok fontos szerepet töltenek be az egyén életében, a kapcsolatok elsőbbséget élveznek a feladatokkal szemben, a magánélet és a munka összekapcsolódik. Kiinduló hipotézisünket, miszerint az individualista társadalmak mobilabbak, el kell vetnünk.

A bizonytalanságkerülés pozitív előjele arra utal, hogy minél nagyobb az indexérték annál nagyobb arányban vesznek részt a hallgatók nemzetközi mobilitásban. Azokban a társadalmakban, ahol magas a bizonytalanságkerülés indexe a kiszámíthatóság fontos a társadalom tagjai számára, a kialakult normák és szabályok fontos szerepet játszanak a bizonytalanság csökkentésében. Fontos szerepet kap továbbá a tervezés, nagy a tudás szerepe, az egyének célorientáltak (Hofstede 2001). A kapott eredmények alapján úgy tűnik, ezek a jellemzők hozzájárulnak a nemzetközi mobilitás teremtette új szituációval való megküzdéshez is.

A hosszú távú orientáció és a kiutazók aránya közötti pozitív irányú korreláció szerint azokban a társadalmakban, amelyekben a jövőre koncentrálnak, hosszú távon gondolkodnak, előkelőbb helyen van a nemzetközi hallgatói mobilitás szerepe is. Ezekben a társadalmakban jellemzően az erőfeszítés a siker fokmérője, az egyének alkalmazkodnak a feltételekhez, a kitartást nagyra értékeli a társadalom. A kapott eredmény kiinduló hipotézisünket támasztja alá.

Az utolsó szignifikáns kulturális változó az elnéző/visszafogott attitűd indexe, amely esetén negatív irányú az összefüggés. Az index magas értéke a megengedő, elnéző attitűdök túlsúlyát jelzi, eredményeink szerint ez nem kedvez a nemzetközi hallgatói mobilitásba való bekapcsolódásnak. Ellenben az alacsony érték azt jelzi, hogy a kontrollált, visszafogott viselkedési minta az elfogadott, a társadalom tagjai hajlamosak a szkepticizmusra és cinizmusra. A kapott eredmény alapján az elnéző/visszafogott értékekre vonatkozó hipotézisünket el kellett vetnünk.

Következő lépésben az intézményi változók és a kiutazás aránya közötti összefüggést vizsgáltuk meg. Két esetben találtunk kapcsolatot, a felsőoktatási közkiadások a GDP százalékában (lineáris korrelációs együttható $r=-0,392$, $p=0,036$) és az idegen nyelvtudást mérő két változó esetén. Ezek egyike azok arányát mérte, akik tudnak eléggé angolul, németül vagy franciául ahhoz, hogy megértsék a híreket a rádióban, itt a lineáris korrelációs együttható értéke $r= 0,553$, $p=0,005$, a másik pedig a legalább egy idegen nyelven kommunikálni képesek arányát adta meg, itt $r=0,425$, $p=0,027$. Az egy főre jutó GDP változó itt is befolyásolja a mért változók közötti összefüggést. A legalább egy nyelven kommunikálni képesek aránya és a nemzetközi mobilitásba bekapcsolódó hallgatók aránya közötti összefüggés megmarad a gazdasági teljesítmény hatásának a kiszűrése után is (a parciális korrelációs együttható értéke: 0,343, $p=0,087$). A felsőoktatási közkiadások esetén szintén szignifikáns marad a megfigyelt összefüggés (a parciális korrelációs együttható értéke: -0,583, $p=0,001$). A kapott eredmények mindössze a 9., a nyelvtudásra vonatkozó kiinduló feltételezésünket erősítették meg.

A bizalmi szint mobilitásra gyakorolt hatásának elemzéséhez a Eurpean Social Survey adatbázisát használtuk fel. Két kérdést vontunk be a vizsgálatba, amelyek a társakba és az európai intézményekbe vetett bizalom szintjét mérték. Egyik esetben sem találtunk szignifikáns összefüggést a változók között. A harmadik European Social Survey adatbázisból átemelt, a közösség tagjainak aktivitását mérő változó esetén sem adódott szignifikáns összefüggés a vizsgált országok adatai között.

Tekintve, hogy Luxemburg mobilitási értéke jelentősen magasabb a többi, vizsgálatba bevont ország adatánál, az elemzéseket Luxemburg nélkül is megismételtük. Ekkor azonban a kulturális dimenziók és a kiutazási adatok közötti szignifikáns összefüggések már nem igazolódtak. Ezt követően vizualizáltuk pontfelhő diagramok segítségével a változók közötti kapcsolatokat, és megállapítottuk, hogy a vizsgált országok (legalább) két alcsoportra bonthatók, amelyek jellegzetes eltéréseket mutatnak a vizsgálatba bevont változókat tekintve. Néhány ország nem illeszkedik a koncepciónkba, ezek: Bulgária, Horvátország, Görögország, Magyarország, Lengyelország, Románia, Macedónia és Törökország, a többi ország esetén a szignifikáns összefüggések továbbra is fennállnak a korábban bemutatott formában. A munka következő lépésében az országok klaszterekbe sorolásával országcsoportonként végzett vizsgálatokkal szükséges megismételni az elemzést.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunk alapvető kutatási problémája az elvárásoktól elmaradó magyar diák mobilitási teljesítmény. Ennek egyik lehetséges magyarázata az intézményi, elsősorban az értékbeli és kulturális háttér olyan konstellációja, ami erős visszatartó erővel bír az Erasmus-típusú mobilitási döntések során. Eredményeink a visszatartó intézményi környezet feltevését nem igazolták. A vizsgált befolyásolók közül több szignifikáns kapcsolatban áll ugyan a mobilitási aránnyal (ha az egy főre eső GDP értékét kontroll alatt tartjuk), de a kapcsolat iránya néhol ellentétes azzal, amit a téma irodalmának áttekintése alapján a hipotéziseinkben feltételeztünk. Másrészt eredményeink azt mutatják, hogy hazánk kulturális-intézményi sajátosságai nem hogy visszatartó, hanem ellenkezőleg, inkább támogató környezetet testesítenek meg, ami viszont nincs összhangban azzal a gyakorlati megfigyeléssel, hogy a magyar egyetemeknek egyre nagyobb kihívást jelent a kiutazói mobilitás fokozása.

A megvizsgált, és modellszámításaink szerint a kifelé irányuló Erasmus-mobilitással szignifikáns kapcsolatban álló tényezőket ezért két szempontból értékeljük. Megnézzük, hogy a kapcsolat iránya azonos-e azzal, amit hipotéziseinkben feltételeztünk, ill. megnézzük azt is, hogy ha hazánkban is érvényesülne a modellben kiszámolt együttmozgás, akkor ez a magyar kifelé irányuló mobilitási adatokat milyen irányba mozdítaná el. Hét potenciális befolyásoló esetén találtunk szignifikáns kapcsolatot.

- Hatalmi távolság: gyenge pozitív kapcsolat, ami ellentétes feltételezéseinkkel, viszont modelleredményünk összhangban áll az alacsonyabb magyar mobilitási aktivitással, mert a Hofstede által mért hatalmi távolság indexe Magyarországon 46, ami európai összehasonlításban alacsonynak mondható (vagyis modellünk Magyarországhoz a hatalmi távolság alapján alacsonyabb mobilitási arányt rendelne).
- Individualizmus: gyenge negatív kapcsolat, ami szintén ellentétes a feltételezéseinkkel; mivel Magyarország individualizmus/kollektivizmus indexének értéke 80, ami individualista társadalomra utal, modellünk Magyarországhoz a hatalmi távolság alapján alacsonyabb mobilitási arányt rendelne.
- Bizonytalanságkerülés: közepes pozitív kapcsolat, ami ellentétes a feltételezésünkkel; Magyarország bizonytalanságkerülési indexe magas (82), tehát modellünk Magyarországhoz a bizonytalanságkerülés alapján magasabb mobilitási arányt rendelne.
- Hosszú távú orientáció: gyenge pozitív kapcsolat, ami összhangban áll az előzetes feltételezésünkkel, és mivel hazánkban közepesnél erősebb az index értéke (58), modellünk Magyarországhoz a hosszú távú orientáció alapján magasabb mobilitási arány rendelne.
- Elnéző attitűd: közepesnél is kicsit erősebb (az összes vizsgált tényező közül a legerősebb) negatív kapcsolat, ami ellentétes a feltételezésünkkel; figyelembe véve, hogy hazánk indexértéke alacsony (31), modellünk Magyarországhoz az elnéző/visszafogott attitűd alapján magasabb mobilitási arányt rendelne.
- Felsőoktatási közkiadások aránya: gyenge negatív kapcsolat, ami ellentétes a feltételezésünkkel; mivel hazánkban a felsőoktatási közkiadások alacsonyabbak, mint az európai átlag, modellünk Magyarországhoz az elnéző/visszafogott attitűd alapján magasabb mobilitási arányt rendelne.
- Nyelvtudás: közepes pozitív kapcsolat, ami triviálisnak tűnik, és ez alapján hazánkban az alacsonyabb mobilitási arány modellezhető.

További vizsgálataink alapján azt is megállapítottuk, hogy egyetlen erősen kiugró érték, Luxemburg kizárása a szignifikáns kapcsolatok számát nagymértékben lecsökkenti. A vizsgált országok klaszterekre bomlanak, és az egyes klasztereken belül a mért tényezőink közötti kapcsolatok eltérő természetűek. Amennyiben a mérési kudarc ellenére sem kívánjuk elvetni eredeti koncepciónkat, mely szerinti a mobilitásnak intézményi-kulturális befolyásolói is vannak, azt kell feltételeznünk, hogy ezen befolyásolók hatását egyéni és szervezeti szinten kell mérni. Egyrészt felvethető az, hogy a mobilitásban résztvevők, és az abból kimaradók értékei eltérőek, amit az országos adatok elemzésével nem ragadhatunk meg. Másrészt az is lehetséges, hogy a támogató intézményi környezetet az egyes felsőoktatási intézmények szolgáltatásai, formális és informális szabályai teremtik meg, amit szintén nem lehet országos mutatókkal mérni. A kutatás további iránya tehát az lehet, hogy az eredeti koncepció megőrzése mellett primer adatfelvétellel mérjük a mobilitásba bekapcsolódott és az attól

távolmaradó egyetemi hallgatók kulturális attitűdjeit, ill. az intézményeik nemzetközi mobilitáshoz köthető szabályozóit.

Az elvégzett vizsgálatok egyik tanulsága, hogy az Erasmus program európai népszerűsítése során reagálni kellene az európai országokban tapasztalható kulturális sokszínűségre. Az egységes kommunikáció, promóció, irányvonalak helyett nemzeti sajátosságokat is figyelembe vevő programokat célszerű kidolgozni. Például az elnéző/visszafogott attitűd indexe, amely azt méri, hogy az élet örömeinek szabad megélése, vagy az ösztönök megtartóztatása-e a norma, nagy eltéréseket mutat az egyes programországokban, és ennek megfelelően a magas indexértékkel jellemezhető kultúrákban az Erasmus-mobilitás élményszerűségét, az visszafogott kultúrákban pedig az Erasmus jövőbeli karrierre ható kedvező hatását érdemes elsősorban kiemelni. Hasonló sokszínűség érvényesül Európában a bizonytalanságkerülés területén is, ennek megfelelően a magas bizonytalanságkerüléssel jellemezhető országokban a folyamatok pontos megtervezése, a kész megoldások felkínálása erős pozitív ösztönző lehet, az alacsony bizonytalanságkerülésű országokban pedig a választék bővítése lehet a jó megoldás.

HIVATKOZÁSOK

Agostini, C. and Capano, G. (2013), "Education policy: comparing EU developments and national policies", In. Natali, D., Vanhercke, B. (Eds.): *Social developments in the European Union 2012 – Fourteenth annual report.* European Trade Union Institute (ETUI) - European Social Observatory (OSE), Brussels, 47-80

Azmat, F, Osborne, A., Rossignol, K. L. Jogulu, U., Rentschler, R., Robottom, I. and Malathy, V. (2013), "Understanding aspirations and expectationsof international students in Australian higher education", *Asia Pacific Journal of Education,* **33** 1, 97-111

Bartha Z. – S. Gubik A. – Réthi G. (2017), „A nemzetközi hallgatói mobilitás területi irányai és akadályai a Miskolci Egyetemen", *Tér és Társadalom,* **31** 4, 181-94

Bolognai nyilatkozat (1999), *Az európai oktatási miniszterek közös nyilatkozata.* https://media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf (Letöltés: 2018. február 19.)

Bracht, O., Engel, C., Janson, K., Over, A., Schomburg, H. and Teichler, U. (2006), *The professional value of ERASMUS mobility.* International Centre for Higher Education Research, University of Kassel

Bryla, P. and Ciabiada, B. (2014), "Obstacles to International Student Mobility: the case of Poland", *Trends Journal of Sciences Research*, **1** 1, 12-6

Cox, P. L., Friedman, B. A. and Tribunella, T. (2011), "Relationships among Cultural Dimensions, National Gross Domestic Product, and Environmental Sustainability", *Journal of Applied Business and Economics,* **12** 6, 46-56

EB (2014), *The Erasmus Impact Study. Effects of mobility on the skills and employability of students and the internationalisation of higher education institutions.* http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf (Letöltés: 2018. március 2.)

EB (2015), *Erasmus+ Programme - Annual Report 2014.* http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/statistics/erasmus-plus-annual-report_en.pdf (Letöltés: 2018. február 19.)

EB (2017), *Erasmus+ Programme - Annual Report 2016.* https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/erasmus-annual-report-2016_en (Letöltés: 2018. február 19.)

Engel, C. (2010), "The impact of Erasmus mobility on the professional career: Empirical results of international studies on temporary student and teaching staff mobility", *Belgian Journal of Geography,* **4**, 351-63

ESS (2016), *Sampling Guidelines: Principles and Implementation for the European Social Survey.* ESS ERIC Headquarters, London http://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess_methodology/survey_specifications.html (Letöltés: 2018. február 19.)

Gallup (2011), „Youth on the move", Flash EB Series #319b. http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_319b_en.pdf (Letöltés: 2018. február 10.)

Golob, T. and Makarovic, M. (2018), "Student Mobility and Transnational Social Ties as Factors of Reflexivity", *Social Sciences,* **7** 3, 1-18

Hauschildt, K., Gwosc, K., Netz, N., Mishra, S. (2015), *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe.* EUROSTUDENT V 2012–2015 Bielfeld: W. Bertelsmann Verlag https://www.uhr.se/globalassets/_uhr.se/lika-mojligheter/eurostudent/evsynopsisofindicators.pdf (Letöltés: 2018. március 2.)

Hofstede, G. (2001), *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations,* 2/e. Thousand Oaks, CA: Sage

Hofstede Insights (2018): *National Culture.* https://www.hofstede-insights.com/models/national-culture/ (Letöltés: 2018. március 2.)

Kehm, B. (2005), "The contribution of international student mobility to human development and global understanding", *US-China Education Review,* **2** 1, 18–24

Kelo, M., Rogers, T. and Rumbley, L. E. (2010), "International student support in European higher education", *ACA papers on International Higher Education,* Bonn: Lemmens

Klahr, S. and Ratti, U. (2000), "Increasing engineering student participation in study abroad: A study of U.S. and European programs", *Journal of Studies in International Education,* 4 1, 79-102

Leuveni nyilatkozat (2009), http://www.mab.hu/web/doc/kulfold/Leuven_magyar.pdf (Letöltés: 2018. február 19.)

Oliveira, A. L. and Freitas, M. E (2016), "Motivations for International Academic Mobility: The Perspective of University Students and Professors", *Educação em Revista,* **32** 3

Palkovics L. (2016), *A felsőoktatásért felelős államtitkár sajtótájékoztatója a Miskolci Egyetemen a Campus Mundi programról.* http://www.uni-miskolc.hu/hirek/799/sajtotajekoztaton_mutatta_be_palkovics_laszlo_allamtitkar_a_campus_mundi_programot (Letöltés: 2018. február 19.)

Sanchez, C. M., Fornerino, M., and Zhang, M. (2006), "Motivations and the intent to study abroad among U.S. French and Chinese students", *Journal of Teaching in International Business,* **18** 1, 27-52

Souto-Otero, M., Huisman, J., Beerkens, M., de Wit, H. and Vujic, S. (2013), "Barriers to International Student Mobility Evidence From the Erasmus Program," *Educational Researcher,* **42** 2, 70-7

Teichler, U., Ferencz, I., Wächter, B. (Eds.) (2011), *Mapping mobility in European higher education. Volume I Overview and trends,* Brussels

TKA (2017), Növekvő költségvetési források hatékony felhasználása. *In A Tempus Közalapítvány zalakarosi nemzetközi koordinátori találkozójának előadásai,* 2017. november 14-16.

TKA (2018), *Campus Mundi projekt.* http://www.tka.hu/campus-mundi-projekt (Letöltés: 2018. február 19.)

Vossensteyn, H., Beerkens, M., Cremon, L., Besançon, B., Focken, N., Leurs, B., McCoshan, A., Mozuraityte, N. Huisman, J., Souto Otero, M., Pimentel Bótas, P. and de Wit, H. (2010), *Improving the participation in the Erasmus programme.* http://opus.bath.ac.uk/21174/1/improving_the_participation_in_the_erasmus_programme_updated_with_my_name_in_it.pdf (Letöltés: 2018. március 2.)

Wächter, B. and Maiworm, F. (2008), "English-taught programmes in European higher education", *ACA Papers on International Cooperation In Education.* Bonn: Lemmens

Bartha Zoltán PhD, tanszékvezető egyetemi docens
bartha.zoltan@ekon.me

S. Gubik Andrea PhD, egyetemi docens
getgubik@uni-miskolc.hu
Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Gazdaságelméleti és Módszertani Intézet

Institutional determinants of higher education students' Erasmus mobility for studies within the programme countries

THE AIMS OF THE STUDY

The intensifying of international mobility of students is one of the main goals of the European Union. The Leuven Communiqué sets a target for 2020 that at least 20% of those graduating in the European Higher Education Area should have had a study or training period abroad. Most European countries however are way below the target line, and many countries struggle to fully use their Erasmus quotas allocated from the central European budget. Our study sheds light on some possible factors that may prevent the EU members from significantly raising the outgoing student ratios.

METHODOLOGY

Our study first reviews the international literature, than describes the main statistics characterising the current situation of the European student mobility, which is followed by an analysis of the possible institutional factors that are related to the higher education system, and that may influence the mobility numbers.

MOST IMPORTANT RESULTS

Based on our results the cultural factors, such as the indulgent attitude, and uncertainty avoidance are the most important influencers of Erasmus-type mobility in Europe. Hungary should focus on better organising the Erasmus processes (related to pre-, during and after mobility activities), and better communicating the future labour market value of the mobility in order to achieve better outgoing numbers.

RECOMMENDATIONS

One of the main lessons learnt from the analysis is that the cultural differences within Europe should be taken into consideration during the planning of the programmes that try to promote Erasmus. Communication and promotion should have national specifics.

Keywords: Erasmus, higher education, students' mobility, culture, institutions